

Neutra Budapesten

A *Valóság* egyik legutóbbi számában Nerviről, a világhíres olasz építészről olvashattunk, arról az építőművészről: „aki lelket lehel a betonba”. Építményei stadionok, pályaudvarok, repülőterek — monumentalitásuk a XX. század új katedrálisainak képét idézik. Nervi önvallomása szerint nem az ember a kiindulási pont művészeténél, hanem az anyag, a statika matematikai pontosságú törvényei. „Tűzásokba esik” — mondják róla barátai és bírálói egyaránt, s így szembe kerül — mint az idézett cikk megállapítja — „korunk legnagyobb építészeivel, mint Le Corbusier, Wright, Aalto”.

Most Neutra látogatott el ötven esztendő után újra Budapestre. Családjá magyar származású; nagyapja, Dr. Neutra Vilmos Beregszászon volt orvos, és Pécssett szolgált a népfelkelőknél. Az építész Neutrának is vannak hazai emlékei: az első világháború előtti esztendőkből Budapesten szolgált katonaként, az Andrássy-laktányában.

Neutra már Bécsben született, a század eleji Bécs hangulatát s érzéseit ma is magában hordja a már hetvenéves ember, azt a fiatalkort, amit a bécsi akadémia jelentett, Peter Altenberg tanításai, Karl Kraus könyvei, a fiatal Schönberg és Koschka barátsága. Majd az első háború után a weimari Németország következett, ahonnan már a 20-as évek közepén az Egyesült Államokba települ át, s ma is ott folytatja építőművészi tevékenységét. A bécsi szecesszió iskolája, a háború utáni Berlin zaklatott, izmusokkal teli művészeti légköre s a hagyományait éppen levetkező új amerikai építészlet mind nyomot hagytak Neutra építési tevékenységének első szakaszán, amíg mértéktartó s mégis modern eszközökkel meg nem teremtette a maga útját, s ki nem építette a modern amerikai építészlet egyik jelentős iskoláját.

Amíg Magyarországra nem érkezett, s előadásában nem fejtette ki művészetének alapelveit, mint virtuóz lakóház-építő élt még építészeink tudatában is, az amerikai milliomosok luxusvilláinak praktikus és elegáns mestereként, a természet, az ember és az ember alkotta táj, illetőleg az ember által megalkotható környezet ügyeskező összefoglalójaként, bővízőmestereként.

Am jelzések érkeztek már eddig is arról, hogy e milliomosok kedvelte építész miként gondolkodik korunk általános lakásproblémáiról, de gyakorlati terveiről, megvalósult lakótelepeiről eddig kevés tudomásunk volt. Érkeztek már hírek építészeti tervező munkásságának fontos és érdekes centrumáról, egy Kaliforniában szervezett tudományos és művészeti központról, a CIAS-ról (*California Institute for Advanced Study*), melynek alelnöki tisztjét tölti be. Az intézmény célja: népszerűsíteni a kulturális és technikai haladás eredményeit, olyan formában, hogy a nem szakember is megértse, milyen hatást gyakorol a tudományok és alkalmazott művészetek fejlődése a társadalomra. Ilyenformán képzőművészek, tervezők, építészek, pedagógusok, filozófusok, szociológusok, matematikusok, fizikusok, írók stb. vesznek részt ebben az amerikai „TIT-ben”, melynek elnöki tisztjét Aldous Huxley, az író s társadalomfilozófus tölti be. (Tragikus véletlen, hogy két évvel ezelőtt Huxleynak égett le kaliforniai háza, nemrégiben pedig Neutrának tervező-műtermét is magába foglaló villája — mindketten értékes feljegyzéseiket, naplóikat, levelezésüket s könyvtárukat is elvesztették. Neutra híres építészeti műhelyét mintegy százezer érdeklődő — szak-

ember és laikus — kereste fel, egyik legérdekesebb kaliforniai látványosságul szolgált.)

Bevezetőjében arról az eléggé ki nem használt, természet adta lehetőségről beszélt, melyet Budapest jelenthetne az egész világ számára. — Másfél éve voltam Velencében, egy kongresszuson, melynek feladata a város „megmentése” volt. A világ szinte valamennyi részéből összegyűlt építészek konzultáltak a tenger és a természet e „betegéről”, a legközelebbi ezer esztendő tennivalóiról... Nos, Velence ezer esztendővel ezelőtt jelentéktelen település volt valahol a tengerparton. Ám évszázadok szívós, tervszerű, konok munkálkodása után kiemelkedett természeti környezetéből, s a világ csodálnivaló városává lépett elő. Itt van az önök Budapestje, amelynek természetes környezete van a Dunával, a budai hegyekkel, ennek fejlesztése, a természetnek emberkéz formálta megszelídítése és panorámává változtatása nemzeti feladat lehet, ugyanúgy, mint az olaszoknál Velence gondozása. S akkor még inkább az utazási irodák egyik állandó „slágere” lehet Budapest, mint ma Velence.

Neutra a továbbiakban — Los Angeles példájával illusztrálva — a nagyvárosok kialakulásával járó problémákról beszélt. Kétszáz esztendővel ezelőtt egy-két tucat lakos lakta a tájat, amely ma hárommillió városost mondhat magáénak. — Ha valami varázsszönyegen megmutathatnánk az őslakos indiánoknak, mivé lett városuk, egyszerűen nem hinnék el földi paradicsomuk átváltozását. Egy indián Malthus nem hinné el a szaporodás ily mértékét, s talán igaza is lenne. A nagyvárosok felduzzadásának reakciója: az emberek félelme, amit az építésznek mindenkinél jobban figyelembe kell vennie. A mi feladatunk, hogy az „elveszett paradicsomok” helyett új paradicsomokat teremtsünk, a természetbe helyezve azokat vissza. Lakótelepek, bolygóvárosok kellenek, nem pedig felhőkarcolók, s ijesztő vasbeton építmények lakások céljaira.

Neutra szerint a problémák megoldása a bio-realizmus, mely visszatérést jelent az ember oldaláról a természethez, a hegyekhez, az erdőkhöz, a vizekhez. Az igazi lakóház alapképlete = természet + lakóház + természet. Azaz a természetből belépünk a lakóházba, és onnan természetesen visszaérkezünk a természetbe... Hiszen a nagyvárosi lakosnak elege van abból a rossz atmoszférából, káoszából, besűrűsödött hivatali és ipari koncentráltagságból, ami az elmúlt évtizedek roppant arányú fejlődésének elkerülhetetlen velejárója volt. A hiba nem is itt keletkezett, hanem a másik oldalon: az ember igényeit, a „bio-realizmus”-t nem követte oly gyors léptekkel nyomon sem az építészet, sem maga az építész. Itt következik a milliomosok építészenek kritikus önvallomása: az egyéni fogyasztótól Neutra is eljutott az „emberiség egyéneinek” fogyasztóihoz. Iskolákat, kultúrházakat, nagyszabású lakótelepeket épít, s ráadásul nem luxusanyagokból, hanem az amerikai építőipar standard cikkeiből, melyek mindenki számára hozzáférhetőek. Tervezéseinek titka mégis az, hogy amit kiváltságos egyének számára alkotott — díszes albumok bizonyítják, milyen rafinált magánvillákat —, most általánosítva és tipizálva százezrek és százezrek számára vált hozzáférhetővé.

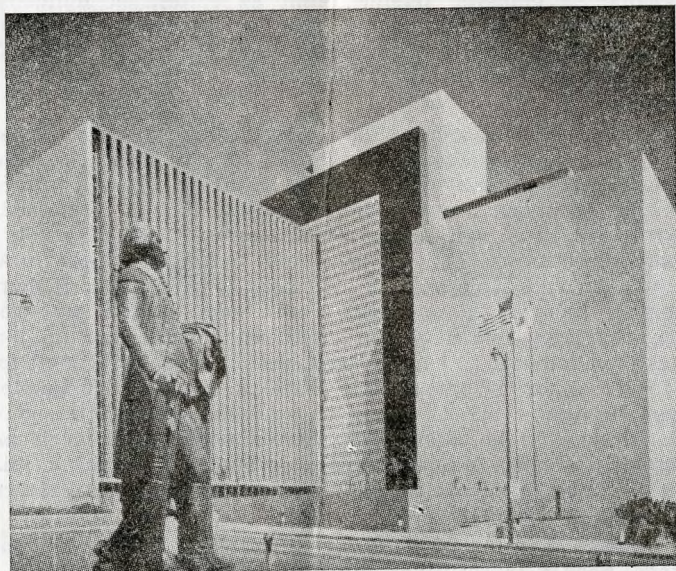
A vetített képen Los Angeles-i kísérleti iskoláját látjuk, melynek nemcsak az a sajátossága, hogy a tantermeket mindig folytatja a szabadban is, s a szabadtermi osztályok bármikor „bevonulhatnak” fedett helyiségekbe, hanem a tanulók közös gyakorlat és cselekvés közben szerzik meg ismereteiket, a pedagógusok számára katedra nincs, a tanító a gyermekek mellett álló segítő, nem pedig felettük álló fegyelmező és oktató. Az iskola és az otthon közti különbség ilyenformán jobban elmosódik, mint a hagyományos iskolatípusokban, és ennek kihatásai a gyermekek kedélyén és lelkivilágán is lemérhetőek. Hasonló szempontok vezették a kórházak építésénél is Neutrát: a megítéltebb, interieur építészeti megoldások a felgyógyulás fontos lélektani tényezőiként szerepelnek.

A kultúrházak építésénél a legfontosabb tudnivaló egy építész számára, hogy milyen közösségnek készül az, milyen feladatokat kell benne teljesíteni, cigányzene-

kart hallgat-e a közönség például, vagy Bartók *Divertimento*-ját? ... S itt leginkább jut érvényre az a felismert igazság, hogy a régi építészeti statikus szerkezetei nem alkalmasak a mai világ funkcióinak ellátására. Neutra Pakisztánban most tervez egy Agráregyetemet, melynek építésénél nemcsak a szorosan vett pedagógiai elveket kell érvényesítenie, hogy kik és milyen célból használják az épületet, hanem tekintettel kell lennie Pakisztán mezőgazdaságára, illetve az ebből következő sajátos szakemberképzésre is.

Egyik érdekes színházépületének fotói jelennek meg előttünk: Neutra színházának sajátos belső, zárt világa van. Az épület minden oldalról befele forduló egység, ím kívülről, akár a domboldalról, vagy a természet adta másik oldalról, a tó felől is belátni az előadásra. A bent helyet foglaló néző viszont csak a szünetben lép ki a külső világba, mégpedig olyan módon, hogy az ablakok felfelé, az ég felé irányulnak. Valóságos planetárium ez, a nézők a csillagképeket tanulmányozhatják az elvont színházi világ után, s közben a természeti képet, a világmindenséget. A légmozgás virágok illatát hozza közel — ezt bonyolult módon működő gépek teszik lehetővé —, a vasbeton „illatát” a természet képei s illatai feledtetik... (Szemben Nervi híres tételével, akinél a végcél a művészi feladataitól lemeztelenített anyag: a vasbeton.)

Neutra hírneves építménye az a levéltár, mely harminc éve dédelgetett álmait váltotta valóra. „A XX. század második felének építészeti szemlélete egy-egy komo-

Neutrának a cikkben említett Levéltára

lyabb intézmény megtervezésénél és felépítésénél az, hogy tisztázzuk az adott biológiai feltételeket, s megteremtsük azt a biológiai egyensúlyt, mely alapja minden társadalomnak. A modern épületre, negyven emelet magasságban óriási napellenzőket terveztem, amelyek rakétaszárnyakra emlékeztetnek. Ezek automatikus vezérléssel ellensúlyozzák a kaliforniai napfény tikkasztó-ernyesztő hatását. Tizenötmillió dollárról volt szó összesen, s a megbízók sokallták ezt az összeget, főként az én harminc éve dédelgetett álmaimat, a hőség ellen védelmet adó mammut-napellenzőket. Támadásba mentem át: statisztikákat készítettem, hogy az ott dolgozó ezeröttszáz ember a nap

dinamikus hatására délután három és négy óra között háromszor annyi fizetésért dolgozik, mint délelőtt kilenc és tíz óra között, s ráadásul a sok jeges víz fogyasztás, az illegális kávéivás plusz-időket von el, ami ezeröttszáz embernél huszonöt esztendő alatt csillagászati számokat ad. Az adatok kiszámítása után sajtókonferenciát hívtam össze, minden újságíró jegyzett, s másnap az emberek kedvenc lapjukban erről olvastak. Fiziológiai érvelésem bebizonyította, hogy a drágának tartott összeg néhány év alatt amortizálódik. Végül is olyan megoldás született, hogy nem az adófizetők pénzéből, hanem a nyugdíj-alapból készült el Amerika talán legkorszerűbb s az embert legjobban védő levéltára.”

Nap, víz, sziklák, légmozgás — Neutra rajzasztalán az ábrák fölött és szinte helyett ezek az elemek jutnak mindig szerephez, adnak geometriai rendet. S bizonyítékként, hogy ma már nem csupán a „milliomosok építészé”, titkárnőjének házáat mutatja, kinek férje az egyik nagy szimfonikus zenekar hegedűse. A villa beékelődik a természetbe, ám kicsiny helyen, kis telken, annak minden négyzetméterét felhasználva, nagy terasszal, amelynek közepén kis asztalkán a család „mesterségének címere”: egy hegedű.

„Nemcsak óriási kiterjedésű kertekben kell tudni építeni, hanem igazán kis területen is. Az én leégett házam egy 20×30 méteres ikerház volt, amelyben harminc évig laktam, és annak idején 2700 dollárba került. A tájba helyesen bekomponált architektúra nemcsak visszatérést jelent a Rousseau által is megáhitott természethez, hanem egyedül lehetséges életforma korunk zaklatott emberei számára. S mindenképp az embert kell ismernie korunk építészének, hiszen ha állatkertre kapunk megbízást, s egy jegesmedvének kell ketrecet építeni, előbb meg kell ismerni a jegesmedvét is, sőt meg is szeretni azt... Mennyivel inkább áll ez az emberre: átélés, szimpátia és intuíció mind arra kell készítse az építést, hogy gyengéden szeresse a férfiakat, a nőket és a gyerekeket, a jövő generációt.”